

Elspeet, Plangebied Noord (gem. Nunspeet)

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

N. Huisman

Dit briefrapport is geautoriseerd door:

Autorisatie:
N.M. Prangma

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, november 2009
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

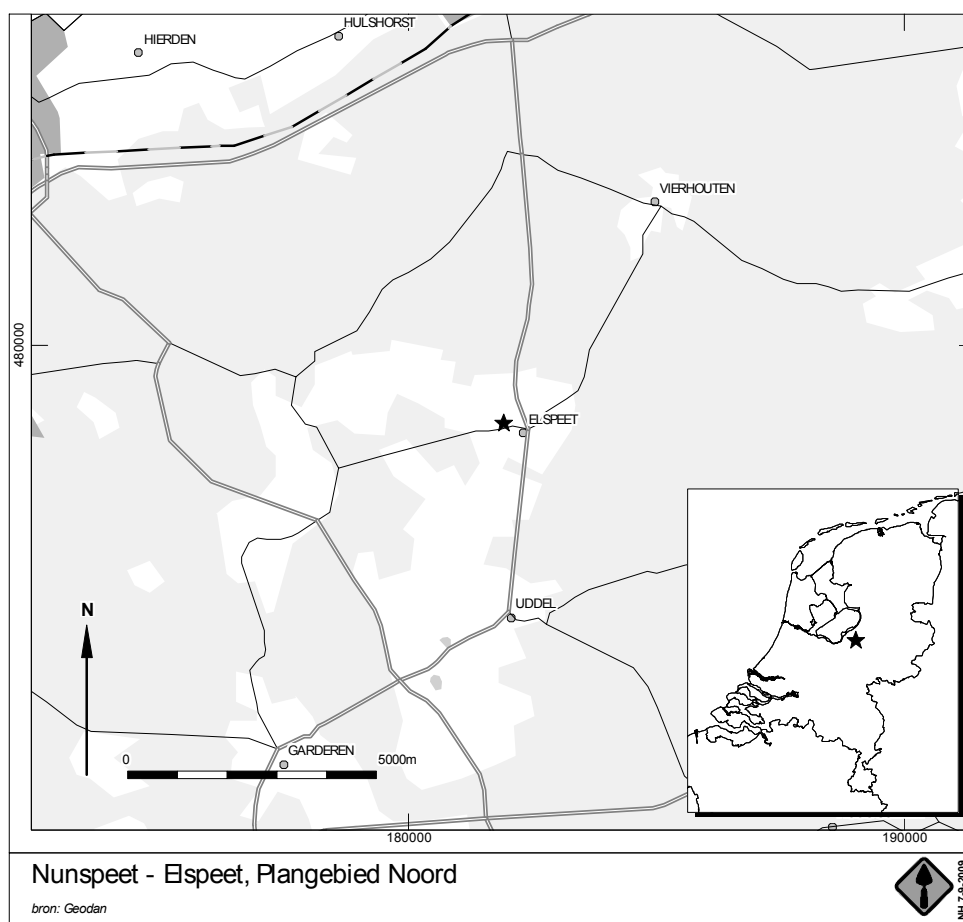
ADC Rapport 2074
ISBN 978-94-6064-065-0

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033 299 8181
Fax 033 299 8180
Email info@archeologie.nl

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Nunspeet
Plaats:	Elspeet
Toponiem:	Plangebied Elspeet Noord - Nachtegaalweg/Stakenbergweg
Kaartblad:	27 West 181.910/478.445 182.037/478.446 182.033/478.503
Coördinaten:	182.078/478.510 182.066/478.755 181.957/478.796
Projectverantwoordelijke:	N. Huisman
Bevoegde overheid:	Gemeente Nunspeet, dhr. J. Riepma
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Regioarcheoloog M. Wispelwey
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	36631
ADC-projectcode:	4109947
Complex en ABR codering:	-
Periode(n):	Nieuwe tijd (NT)
Geomorfologische context:	Smeltwaterafzettingen/sandr-vlakte (VSM)
NAP hoogte maaiveld:	27.40 tot 29.00 m +NAP
Maximale diepte onderzoek:	Ca. 70 cm
Uitvoering van het veldwerk:	31 augustus t/m 3 september 2009
Beheer en plaats documentatie:	Provinciaal Archeologisch Depot Gelderland

Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

Van 31 augustus t/m 3 september 2009 heeft ADC ArcheoProjecten een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op het terrein ten zuidoosten van Nachtegaalweg/Stakenbergweg te Elspeet (zie afb. 2). Er zijn 13 proefsleuven aangelegd en in totaal is ca. 1755 m² onderzocht.

Het onderzoek is uitgevoerd conform het Programma van Eisen (PvE) dat voor dit gebied is opgesteld. De onderzoeksvragen die hierin zijn geformuleerd zullen in dit rapport op basis van de resultaten worden beantwoord.¹ De documentatie die tijdens de werkzaamheden is verzameld, is gedeponeerd in het Provinciaal Archeologisch Depot van Gelderland.

Projectverantwoordelijke van ADC ArcheoProjecten was N. Huisman (veldarcheoloog). Verder waren bij het onderzoek betrokken: L. Verniers (veldarcheoloog), B. Tunker (veldtechnicus) en W. van Zijverden (fysisch geograaf). N. Prangmsma begeleidde het project als senior archeoloog. De contactpersoon bij de opdrachtgever was dhr. J. Riepma. De regioarcheoloog die bij dit project betrokken was, is M. Wispelwey.

2 Archeologische verwachting

Vooronderzoek heeft uitgewezen dat in het noordelijk en zuidelijk deel van het plangebied onverstoorde esdekken zijn aangetroffen.² In het centrale deel van het plangebied is tijdens het booronderzoek vastgesteld dat de bodem ter plekke verstoord is. In de delen met een intact esdek konden onder het esdek en in de top van de oorspronkelijke C-horizont archeologische resten uit alle perioden worden verwacht. Door de geplande woningbouw in het plangebied zouden eventueel aanwezige archeologische waarden worden verstoord of vernietigd.

3 Doel van het onderzoek en de onderzoeksvragen

Het IVO in de vorm van proefsleuven heeft tot doel de aard, omvang en kwaliteit (gaafheid en conservering) vast te stellen van de vindplaats(en) in het gebied om te komen tot een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid ervan. Daarnaast moeten gegevens verkregen worden om hetzij verder archeologisch onderzoek mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen.

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld. Deze worden in dit rapport beantwoord op basis van hetgeen in de proefsleuven is aangetroffen. De volgende onderzoeksvragen zijn in het PvE gesteld:

11. Wat is de aard, datering, fasering en ruimtelijke spreiding van de archeologische waarden?
11. Uit welke periode(n) zijn archeologische resten aanwezig?
11. Wat is de datering van het esdek? Is hierin een fasering aanwezig?
11. Wat is de conserveringstoestand en gaafheid van de archeologische resten?
11. Op welke diepte bevinden de archeologische resten zich?
11. Hoe kunnen de archeologische waarden gekoppeld worden aan eerdere waarnemingen in het onderzoeksgebied?
11. Is een oude percelering te herleiden?
11. Wat zeggen de aangetroffen resten over het (middeleeuwse) ontginningslandschap?
11. Wat kan er aan de hand van het vondstmateriaal gezegd worden over de sociale of economische situatie van de bewoners?
11. Kunnen deze resten het beeld dat we op dit moment hebben van de (middeleeuwse) bewoningsgeschiedenis van de westrand van de Veluwe aanvullen?

4 Methoden

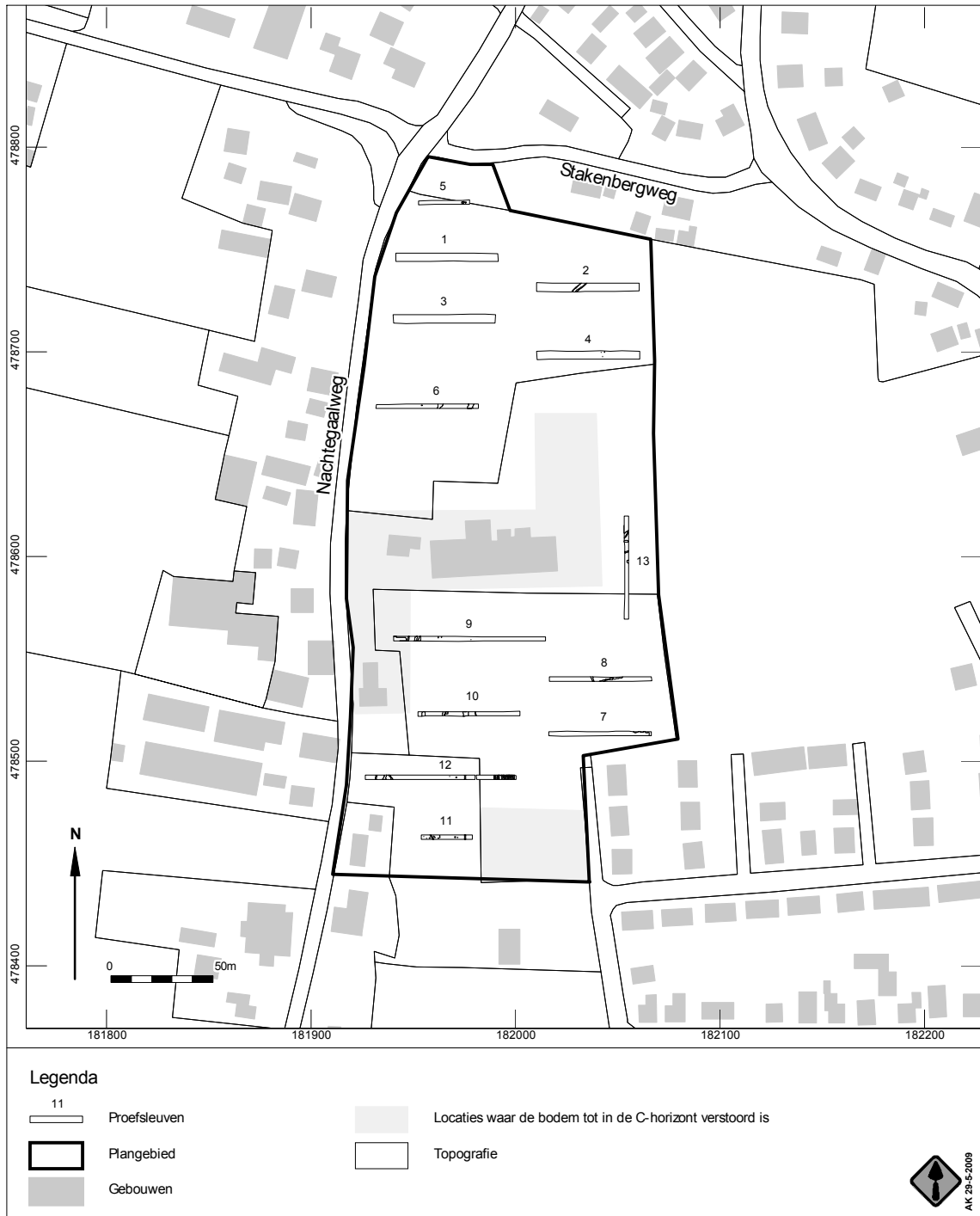
¹ Hazen 2009, ADC ArcheoProjecten, PvE nummer 09-022.

² De Rooij & van der Zee 2009, ADC-rapport 1861.

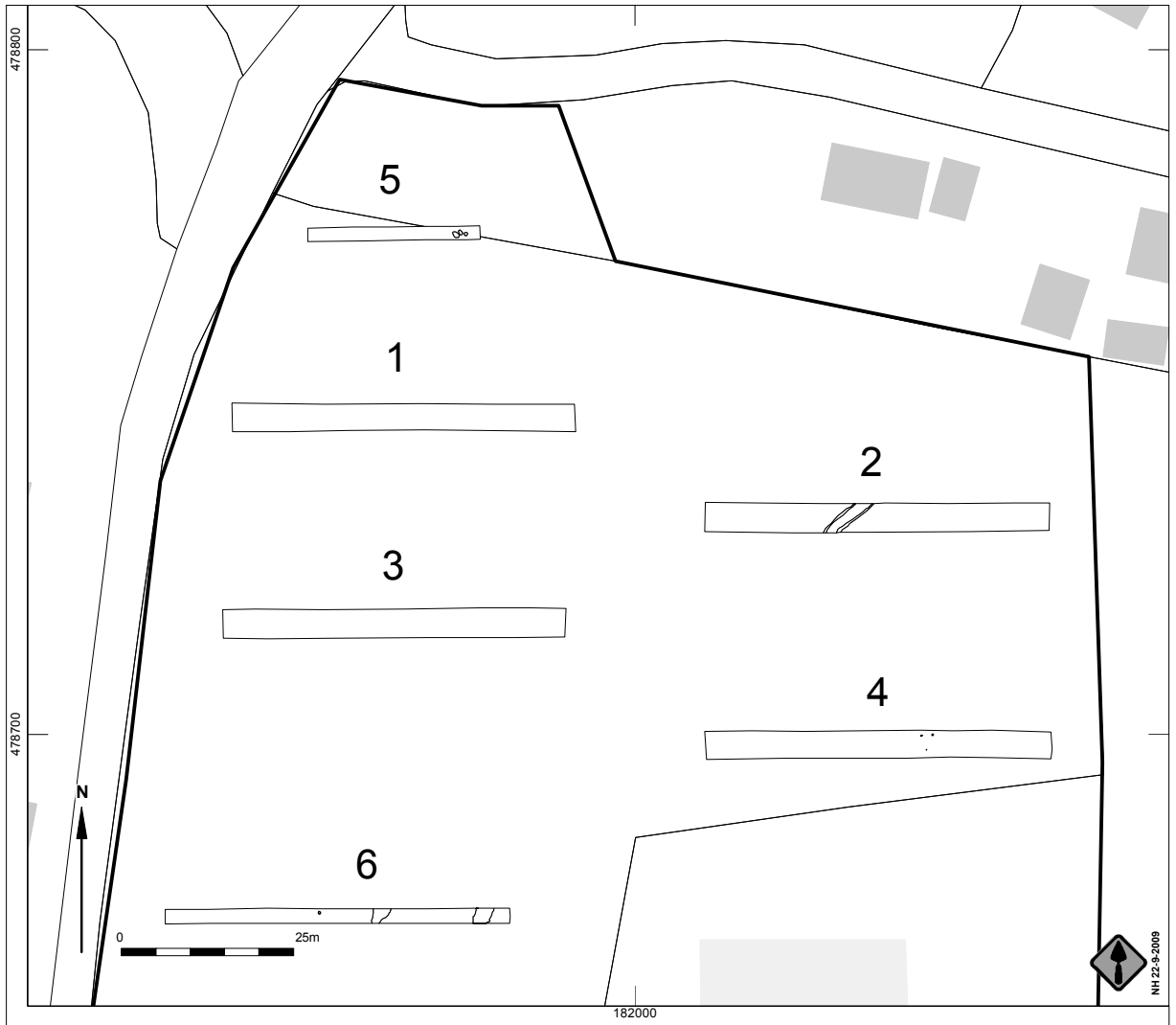

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1. Er zijn 13 sleuven aangelegd (afb. 2). Sleuf 1 tot en met 4 zijn vier meter breed. Daarna is samen met de regioarcheoloog besloten om door afwezigheid van sporen en vondsten de sleuven twee meter breed te graven. Sleuf 5 tot en met 13 zijn dus twee meter breed. Volgens het originele puttenplan zijn met goedkeuring van de regioarcheoloog twee sleuven komen te vervallen omdat zij in een dermate verstoord gebied lagen, dat daar geen archeologische resten meer verwacht werden.

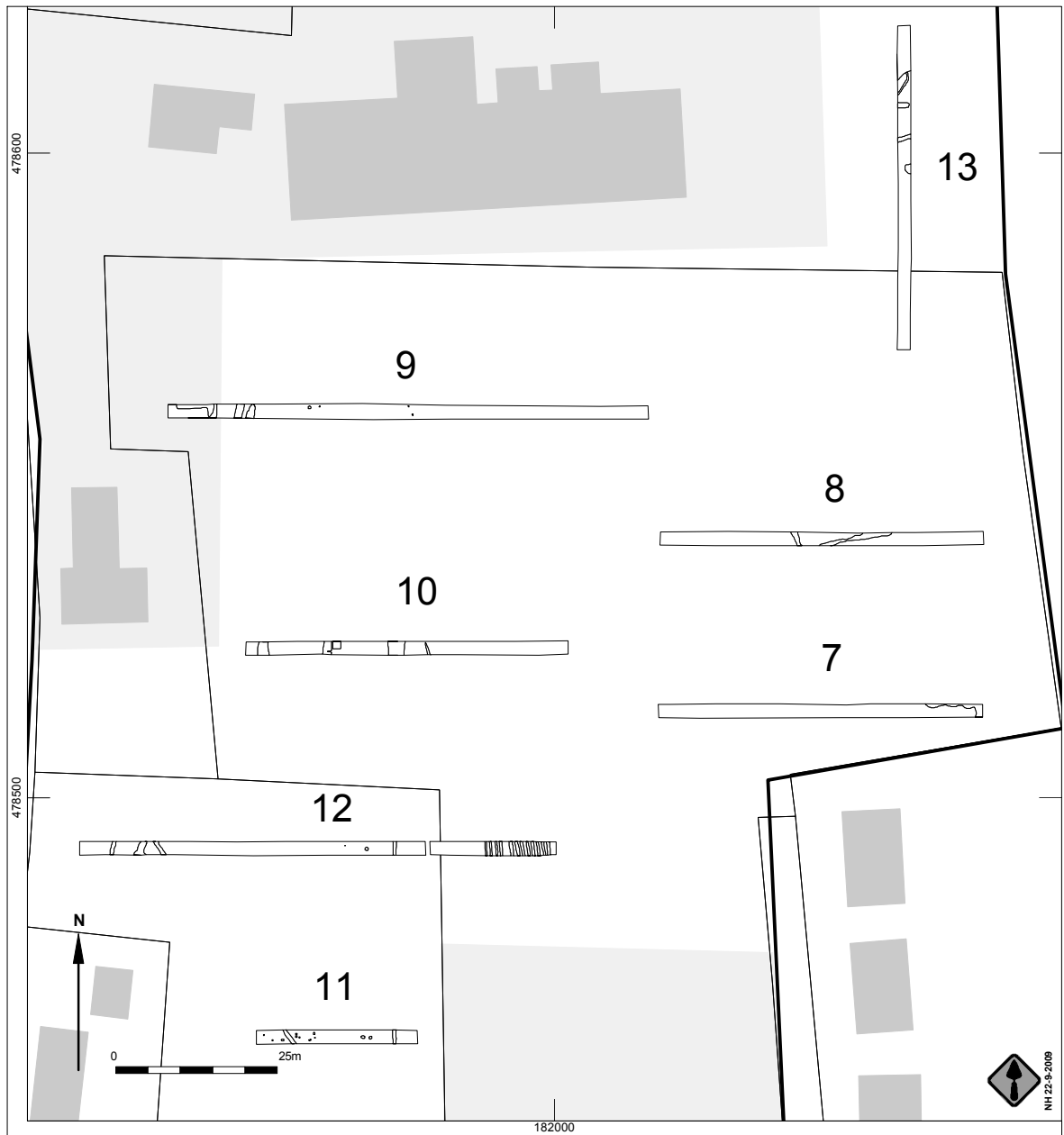
De vlakken zijn machinaal aangelegd, zonder schaafbak. Met een gladde bak kon een leesbaar vlak worden aangelegd. Tijdens de aanleg van het vlak zijn grondsporen direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Vervolgens is het vlak gefotografeerd en digitaal ingemeten met de robotical Total Station waarbij om de 5 m een vlakhoogte en maaiveldhoogte is bepaald. Per sleuf zijn 2 à 3 profielkolommen gedocumenteerd. Voor het fysisch geografisch onderzoek zijn nog vier extra, verdiepte kolommen gedocumenteerd (in sleuf 2, 6, 10 en 13).

Afb. 2. Allesporenkaart op de topografische kaart.

Afb. 3. Allesporenkaart detail noordelijk deel plangebied.

Afb. 4. Allesporenkaart detail zuidelijk deel plangebied.

5 Resultaten

5.1 Fysisch geografisch onderzoek

Tijdens de werkzaamheden was tevens een fysisch geograaf aanwezig. Uit zijn analyse van de (diepe) profielen bleek dat ze over het algemeen onderin uit fluvoperiglaciale afzettingen bestaan en zijn afgedekt met een dun pakket dekzand.

Het plangebied is gelegen ten westen van de stuwwal van de Veluwe. Deze stuwwal is gevormd in de voorlaatste ijstijd (Saalien, ca. 240.000-125.000 jaar geleden). Door opstuwing van zand en grind door de ijsmassa is deze wal ontstaan. Het plangebied ligt aan de voet van de stuwwal, met een van oost naar west aflopend reliëf (zie afb. 5). Geomorfologisch gezien ligt het plangebied voor een groot deel in een vlakte van smeltwaterafzettingen (Sandr), die aan de voet van de stuwwal zijn afgezet. In de laatste ijstijd (Weichselien, tot ca. 10.000 jaar geleden) is een zanddek afgezet boven de grove smeltwaterafzettingen. In dit dekzand hebben zich sneeuwsmeltwaterdalen gevormd. Het plangebied bevindt zich op een plaats waar drie van deze sneeuwsmeltwaterdalen bij elkaar komen.

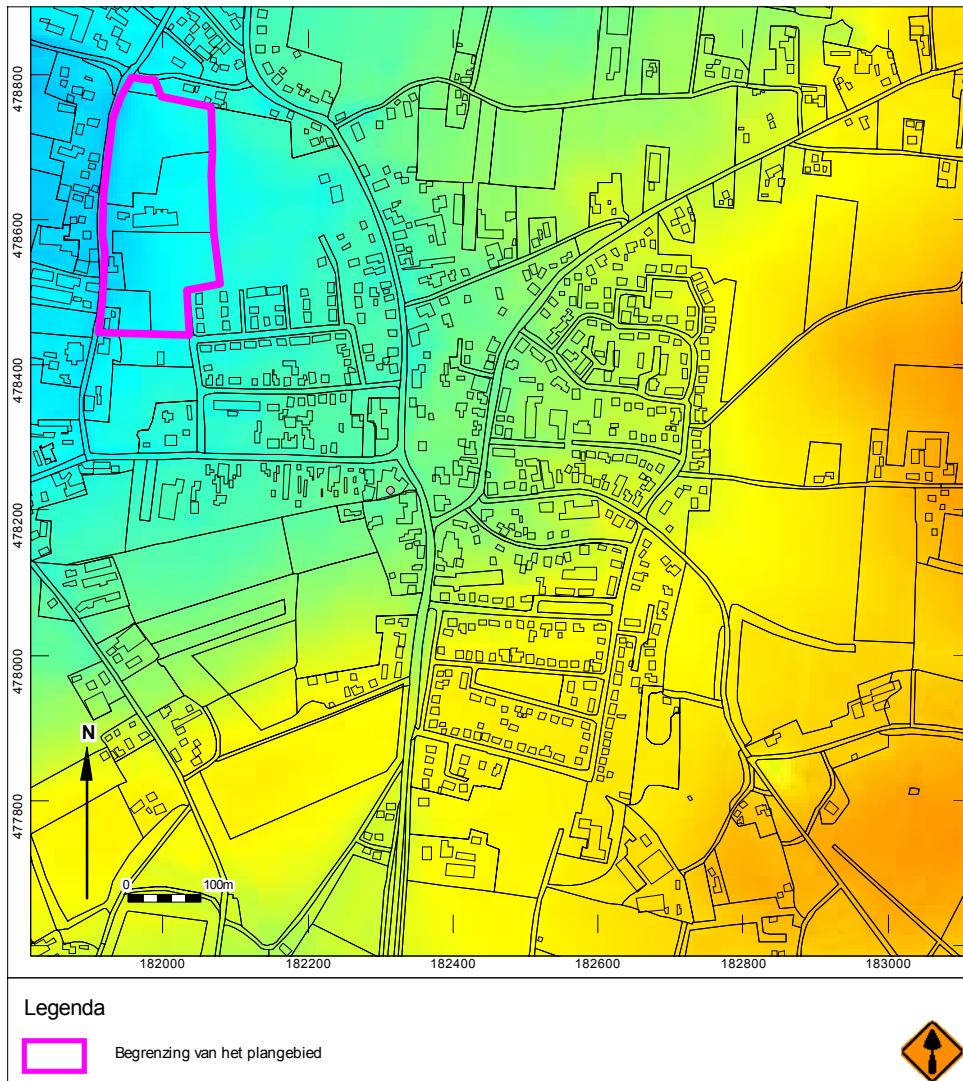
De basis van het pakket wordt gevormd door relatief grof zand. Dit zand is plaatselijk horizontaal gelamineerd en bevat enkele dunne grindbandjes. In het veld is er vanuit gegaan dat er sprake is van “desert pavements”. Dergelijke grindbandjes ontstaan wanneer het fijne materiaal wordt weggeblazen. Op basis van de landschappelijke ligging, het samenvloeiingspunt van drie sneeuwmeltwaterdalen, moet eerder worden gedacht aan fluvioperiglaciale afzettingen, afzettingen gevormd door stromend water op een bevroren ondergrond. Dit pakket is afgedekt met een dun pakket dekzand. Het aangetroffen dekzand is relatief grof en bevatte plaatselijk kleine grindjes. Het dekzand is afgedekt met een pakket sterk humeus zand. Dit pakket is geïnterpreteerd als een esdek.

In de top van het dekzand heeft zich een bodem ontwikkeld. In het noordelijk deel is sprake van een moderpodzol. In het zuidelijke deel is het natter en is sprake van een humuspodzol. Deze bodem is plaatselijk vrijwel compleet en kan worden geclassificeerd als een haarpodzol. Plaatselijk zijn onder, en gedeeltelijk in, de B-horizont kevergangen zichtbaar. Doorgaans komen dergelijke gangen alleen voor in Oud Dekzand (laat-Weichselien). Indien sprake zou zijn geweest van Laat-Paleolithische vondsten dan zouden deze met de gehanteerde opgravingsmethode zijn aangetroffen.

Het esdek is opvallend donker van kleur en erg homogeen. Verwacht werd een esdek dat in ieder geval gedeeltelijk (onderin) bruin zou zijn. Dat het zo donker is wijst er waarschijnlijk op dat het een jong esdek is waarbij gebruik is gemaakt van plaggen van een reeds verarmde bodem of van een relatief lage (natte) plek.

In het AHN is te zien dat de locatie ten opzichte van haar omgeving relatief laag ligt op het samenvloeiingspunt van drie sneeuwmeltwaterdalen. Hoewel dergelijke dalen geen water bevatten bepalen zij wel de lokale hydrologie. Het is goed mogelijk dat ten zuidwesten van het plangebied sprake is geweest van een kwelgebied en het daardoor simpelweg te nat is geweest.

De oranje/rode grond die in put 6 zichtbaar was kan in principe verschillende verklaringen hebben; waterloop, blikseminslag of brand. In dit geval lijkt het een brand te zijn geweest. Bij water en blikseminslag worden namelijk bepaalde verschijnselen gevormd die hier niet zichtbaar zijn, maar dat blijft lastig bepalen omdat het een zo kleine oppervlakte betreft.

Afb. 5. Plangebied op het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN).

5.2 Sporen en structuren

Het onderzoek heeft weinig archeologische sporen opgeleverd. Verspreid over het plangebied zijn kleine greppels of sloten aangetroffen. Verder bevonden zich in put 4 en 5 enkele kleine (paal)kuilen, met een dermate jong karakter (vanaf 18^e eeuw), dat hier verder geen aandacht aan is besteed. Oudere archeologische sporen zijn helaas niet aangetroffen.

5.3 Vondstmateriaal

In sleuf 5 zijn in kuilen uit de Nieuwe tijd enkele geglazuurde aardewerkscherven aangetroffen. Deze dateren in de 19^e eeuw.³ Verder zijn er geen archeologische vondsten aangetroffen.

6 Interpretatie en conclusies

³ Determinatie door S. Ostkamp.

Concluderend kan worden gesteld dat er ondanks de aanwezigheid van een intact esdek geen sporen van een nederzetting of enig ander complex type zijn aangetroffen. Wellicht is een ongunstige ligging van de locatie in het landschap (te nat) een verklaring voor de afwezigheid van archeologische resten.

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld, kunnen op basis van de resultaten van dit onderzoek dan ook niet voldoende worden beantwoord. De vragen die wel kunnen worden beantwoord zijn:

7. Is een oude percelering te herleiden?

Nee. Er zijn wel enkele stukken van greppels aangetroffen, maar heel gefragmenteerd. Het plangebied blijkt bij ons echter op geen enkele historische kaart te zijn geregistreerd. Een reconstructie van de percelering is dus niet mogelijk gebleken.

11. Wat is de landschappelijke context van de resten?

Het plangebied is gelegen ten westen van de stuwwal van de Veluwe. Deze stuwwal is gevormd in de voorlaatste ijstijd (Saalien, ca. 240.000-125.000 jaar geleden). Door opstuwing van zand en grind door de ijsmassa is deze wal ontstaan. Het plangebied ligt aan de voet van de stuwwal, met een van oost naar west aflopend reliëf. Geomorfologisch gezien ligt het plangebied voor een groot deel in een vlakte van smeltwaterafzettingen (Sandr), die aan de voet van de stuwwal zijn afgezet. In de laatste ijstijd (Weichselien, tot ca. 10.000 jaar geleden) is een zanddek afgezet boven de grove smeltwaterafzettingen. In dit dekzand hebben zich sneeuwsmeeltwaterdalen gevormd. Het plangebied bevindt zich op een plaats waar drie van deze sneeuwsmeeltwaterdalen bij elkaar komen.

12. Hoe ziet de bodemopbouw eruit? Beschrijf deze. In hoeverre komt de bodemopbouw overeen met de opbouw zoals deze in het vooronderzoek is vastgesteld?

De basis van het pakket wordt gevormd door relatief grof zand. Dit zand is plaatselijk horizontaal gelamineerd en bevat enkele dunne grindbandjes. In het veld is er vanuit gegaan dat er sprake is van "desert pavements". Dergelijke grindbandjes ontstaan wanneer het fijne materiaal wordt weggeblazen. Op basis van de landschappelijke ligging, het samenvloeiingspunt van drie sneeuwsmeeltwaterdalen, moet eerder worden gedacht aan fluvioperiglaciale afzettingen, afzettingen gevormd door stromend water op een bevroren ondergrond. Dit pakket is afgedekt met een dun pakket dekzand. Het aangetroffen dekzand is relatief grof en bevatte plaatselijk kleine grindjes. Het dekzand is afgedekt met een pakket sterk humeus zand. Dit pakket is geïnterpreteerd als een esdek.

In de top van het dekzand heeft zich een bodem ontwikkeld. In het noordelijk deel is sprake van een moderpodzol. In het zuidelijke deel is het natter en is sprake van een humuspodzol. Deze bodem is plaatselijk vrijwel compleet en kan worden geclassificeerd als een haarpodzol. Plaatselijk zijn onder, en gedeeltelijk in, de B-horizont kevergangen zichtbaar. Doorgaans komen dergelijke gangen alleen voor in Oud Dekzand (laat-Weichselien). Indien sprake zou zijn geweest van Laat-Paleolithische vondsten dan zouden deze met de gehanteerde opgravingsmethode zijn aangetroffen.

Het esdek is opvallend donker van kleur en erg homogeen. Verwacht werd een esdek dat in ieder geval gedeeltelijk (onderin) bruin zou zijn. Dat het zo donker is wijst er waarschijnlijk op dat het een jong esdek is waarbij gebruik is gemaakt van plaggen van een reeds verarmde bodem of van een relatief lage (natte) plek.

De bodemopbouw komt daarmee redelijk overeen met de resultaten van het vooronderzoek. Opvallend is dat de rapportage van het vooronderzoek voornamelijk is gericht op de aanwezigheid van een esdek:

'Binnen het plangebied zijn onverstoorde esdekken aangetroffen. Archeologisch gezien geldt een hoge archeologische trefkans onderin het esdek en in de top van de oorspronkelijke C-horizont voor met

name prehistorische perioden.⁴

Er wordt echter weinig rekening gehouden met het feit dat het plangebied relatief laag ligt en dat het daardoor onzeker is of er ooit bewoning is geweest op deze locatie.

7 Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek adviseert ADC ArcheoProjecten de bevoegde overheid het gebied vrij te geven voor verdere ontwikkeling. Het is onwaarschijnlijk dat het gebied in het verleden (intensief) bewoond of in gebruik is geweest. Het is echter niet geheel uit te sluiten dat buiten het onderzochte deel toch nog archeologische resten voorkomen. Indien tijdens grondwerkzaamheden toch archeologische resten worden aangetroffen, dan dient dit alsnog te worden gemeld op basis van de Monumentenwet 1988 en de Wet op de Archeologische Monumenten. Het wordt aanbevolen om de uitvoerder van het grondwerk hiervan op de hoogte te stellen.

Literatuur

Hazen, P.L.M., 2009, ADC ArcheoProjecten: *Programma van Eisen IVO-P Nunspeet Plangebied Elspeek Noord (PvE-nr. 09-022)*, Amersfoort.

De Rooij, J.A.G. en R.M. van der Zee, 2009: *Elspeek-Noord te Elspeek (gemeente Nunspeet). Een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*, ADC-rapport 1861, Amersfoort.

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied.
- Afb. 5. Plangebied op het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN).
- Afb. 2. Allesporenkaart op de topografische kaart.
- Afb. 3. Allesporenkaart detail noordelijk deel plangebied.
- Afb. 4. Allesporenkaart detail zuidelijk deel plangebied.
- Afb. 5. Plangebied op het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN).

Bijlagen

Bijlage 1. Programma van Eisen

⁴ Van Rooij en van der Zee, p.13.